

Audit Fees and Non-Compliance with Anti-Money Laundering Law

Ali Ebrahimi Kordlar (Ph.D)*

Arash Tahriri (Ph.D)**

Ali Mohammadi***

Abstract

Object: Money laundering is one of the important issues that auditors should pay attention to in their investigations. Money laundering is a global issue and has devastating effects on corporate performance and auditing, and hence, on the economy. The purpose of this study was to investigate the effects of non-compliance with anti-money laundering law on audit fee.

Method: This research is a quantitative research from the perspective of implementation process, meaning that an objective approach is taken for data collection and quantitative analysis. Hypothesis testing was performed, using regression model and statistical sample of 78 companies listed in the Tehran Stock Exchange during the period 2013-2017.

Results: The findings of this study, in line with the literature in their field, showed that there is a positive and significant relationship between non-compliance with anti-money laundering law and audit fees.

Conclusion: According to the results of this study, non-compliance with the anti-money laundering law increases the clients' business risk and audit risk. Therefore, auditors increase their efforts that increase audit costs, resulting in requesting additional audit fees.

Keywords: *Money Laundering, Audit Fees, Clients' Business Risk, Non-Compliance with Anti-Money Laundering Law.*

Citation: Ebrahimi Kordlar, A, Tahriri, A., Mohammadi, A. (2019). Audit fees and non-compliance with anti-money laundering law. *Journal of Accounting Knowledge*, 10(4), 63-88.

* Associate Professor of Accounting, University of Tehran, Tehran, Iran.

** Assistant Professor of Accounting, University of Tehran, Tehran, Iran.

*** M.A. Student in Accounting, University of Tehran, Tehran, Iran.

Corresponding Author: Ali Ebrahimi Kordlar (Email: aebrahimi@ut.ac.ir).

Submitted: 2 February 2019

Accepted: 4 August 2019

DOI: 10.22103/jak.2019.13429.2901

انجمن حسابداری ایران

دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه شهید باهنر کرمان

مجله دانش حسابداری

دوره دهم، شماره ۴

زمستان ۱۳۹۸، پیاپی ۳۹

صص. ۶۳ تا ۸۸

عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی و حق الزحمه حسابرسی

دکتر علی ابراهیمی کردلر*

دکتر آرش تحریری**

علی محمدی***

چکیده

هدف: یکی از موارد با اهمیتی که حسابرسان باید در رسیدگی‌های خود به آن توجه کنند، موضوع پولشویی است. پولشویی مشکلی جهانی است و اثرات مخربی بر شرکت‌ها و حسابرسی آنها و در نتیجه اقتصاد جامعه دارد. هدف این پژوهش بررسی تاثیرگذاری عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی بر حق الزحمه حسابرسی است.

روش: این پژوهش از منظر فرآیند اجرا، پژوهشی کمی است، بدین معنا که با نگرشی عینی به جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کمی پرداخته است. آزمون فرضیه با استفاده از یک الگوی رگرسیون صورت گرفته و نمونه آماری نیز از ۷۸ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۲ تا پایان سال ۱۳۹۶ تشکیل شده است.

* دانشیار گروه حسابداری، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

** استادیار گروه حسابداری، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

*** دانشجوی کارشناسی ارشد گروه حسابداری، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

نویسنده مسئول مقاله: علی ابراهیمی کردلر (رایانامه: aebrahimi@ut.ac.ir)

تاریخ پذیرش: ۹۸/۵/۱۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۱۳

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش مطابق با ادبیات مطرح شده نشان می‌دهد که ارتباط مثبت و معناداری بین عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی و حق الزحمه حسابرسی وجود دارد.

نتیجه‌گیری: طبق نتایج پژوهش عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی منجر به افزایش ریسک تجاری صاحبکار و ریسک حسابرسی می‌شود. پس حسابرسان تلاش خود را بیشتر می‌کنند و از آنجا که با افزایش تلاش‌های حسابرسی، هزینه‌های حسابرسی نیز افزایش می‌یابد، در نهایت حق الزحمه حسابرسی بیشتری نیز درخواست می‌شود.

واژه‌های کلیدی: پولشویی، حق الزحمه حسابرسی، ریسک تجاری صاحبکار، عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی.

استناد: ابراهیمی کردلر، علی؛ تحریری، آرش؛ محمدی، علی (۱۳۹۸). عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی و حق الزحمه حسابرسی، *دانش حسابداری*، ۱۰(۴)، ۸۸-۶۳.

مقدمه

حسابرسی به مفهوم عام کلمه، یعنی رسیدگی به حساب و کتاب مؤسسه‌ها و شرکت‌ها، در دنیا سابقه‌ای طولانی دارد. اما حسابرسی پس از گذشت روندی تکوینی به شکلی که امروز شناخته شده، یا به عبارتی حسابرسی مستقل، دارای سابقه کوتاهی است. به نظر می‌رسد که افزایش و تنوع نیازهای حسابرسی و مسائلی چون صنعتی شدن تکنولوژی مربوط، تفکیک مدیریت از مالکیت، بازار سرمایه و... حسابرسی را به شکل کنونی آن در آورده است (حساس یگانه، ۱۳۸۴). در طی دهه ۱۹۹۰، چند مؤسسه حسابرسی پیشرو، رویکرد حسابرسی مبتنی بر ریسک را در کسب و کارها پذیرفتند. رویکردی که مستلزم درک جامع از صنایع، الگوهای کسب و کار، راهبردها و فرایندهای صاحبکاران است (بل و همکاران، ۲۰۰۸). پژوهش‌های قبلی تأیید می‌کنند که حسابرسان مستقل بر اساس الگوی ریسک حسابرسی رفتار می‌کنند. به عنوان مثال آنها به گسترش آزمون‌های خود، افزایش در بودجه ساعت‌های کاری حسابرسی و افزایش حق الزحمه حسابرسی برای

صاحبکاران پرریسک می‌پردازند (بل و همکاران، ۲۰۰۸؛ کیم و فوکوکاوا^۲، ۲۰۱۳؛ پرت و استیک^۳، ۱۹۹۴).

استانداردهای حسابداری به عنوان مبنایی برای اظهارنظر حسابرس، آنها را ملزم می‌کند نسبت به عاری بودن صورت‌های مالی، به عنوان یک مجموعه واحد، از تحریف بااهمیت ناشی از تقلب یا اشتباه، اطمینان معقول کسب کنند (کمیته تدوین استانداردهای حسابداری، ۱۳۹۱). برای انجام این کار حسابرسان ماهیت، زمان‌بندی و گستره روش‌های حسابداری را پس از بررسی دیگر عوامل، از جمله میزان ریسک تحریف بااهمیت در گزارشگری مالی برنامه‌ریزی می‌کنند (حیب و همکاران^۴، ۲۰۱۷).

یکی از موارد بااهمیتی که حسابرسان باید در رسیدگی‌های خود به آن توجه کنند، موضوع پولشویی است. پولشویی اثرات مخربی بر اقتصاد جامعه وارد می‌کند که از جمله می‌توان به تحریف‌های اقتصادی، بی‌ثباتی واحد پولی، آسیب‌پذیری سیستم مالی، افزایش فساد و بی‌ثباتی اقتصادی اجتماعی و در نتیجه بر شرکت‌ها و حسابداری آنها اشاره کرد (درایتون^۵، ۲۰۰۲؛ دوورس و پالمریوذر^۶، ۲۰۰۳؛ حیب و همکاران، ۲۰۱۷). در ایران قانونی در ارتباط با مبارزه با پولشویی وجود دارد؛ طبق ماده ۳۳ دستورالعمل اجرایی مبارزه با پولشویی توسط حسابرسان، حسابرسان در رسیدگی و اظهارنظر نسبت به صورت‌های مالی صاحبکار باید رعایت مفاد قانون مبارزه با پولشویی، آیین‌نامه و دستورالعمل‌های مرتبط توسط صاحبکار را مطابق چک لیست دستورالعمل اجرایی مبارزه با پولشویی در شرکت‌های تجاری و مؤسسه‌های غیرتجاری ارزیابی و به عنوان بند مستقل در گزارش حسابرس مستقل یا بازرس قانونی در مورد آن اظهار نظر نمایند. این فرضیه بر اساس رویکرد حسابداری مبتنی بر ریسک استوار است که حسابرس به منظور ارزیابی ریسک کلی تجاری صاحبکار، باید ریسک پولشویی آن را نیز در نظر بگیرد (حیب و همکاران، ۲۰۱۷).

در مورد اهمیت بررسی رابطه بین عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی و حق الزحمه حسابداری می‌توان گفت، با توجه به این که گزارش حسابرس در مورد رعایت یا عدم

رعایت قانون مبارزه با پولشویی در بخش سایر الزامات قانونی و مقرراتی درج می‌گردد، همچنین در این بخش اظهار نظر حسابرس مستقل در مورد کنترل‌های داخلی و بخش‌هایی از قانون تجارت نیز قید می‌گردد، این نشان می‌دهد که این بخش از گزارش حسابرس مستقل، از اهمیت کافی برخوردار می‌باشد. از طرف دیگر مسئله پولشویی در ایران یکی از مسائل مطرح در جامعه است و اقدامات متعددی در ایران در زمینه مبارزه با پولشویی انجام گرفته است که مهم‌ترین آنها تصویب قانون مبارزه با پولشویی در سال ۱۳۸۶ و هم‌چنین آیین‌نامه اجرایی آن در سال ۱۳۸۸، دستورالعمل رعایت مقررات مبارزه با پولشویی در حوزه نظام‌های پرداخت و بانکداری الکترونیکی در سال ۱۳۸۹ توسط شورای عالی مبارزه با پولشویی، آیین‌نامه اجرای قانون مبارزه با پولشویی برای حساب‌برسان در سال ۱۳۹۲ توسط جامعه حسابداران رسمی و تصویب قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی در سال ۱۳۹۷ می‌باشد (وب سایت بانک مرکزی). پس در واقع به عبارتی می‌توان گفت بررسی و تحقیق در مورد پولشویی و این که چه کسانی این قانون را در نظر می‌گیرند (از جمله حساب‌برسان)، حائز اهمیت است.

این پژوهش می‌تواند به ادبیات موجود درباره عوامل تعیین‌کننده حق الزحمه حسابرسی با بررسی عامل عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی که تاکنون مورد آزمون قرار نگرفته، کمک کند. به عبارتی هدف این پژوهش بررسی آثار اقتصادی پولشویی بر شرکت‌ها است. اگرچه ادبیات حرفه‌ای مربوط به پولشویی، برخی از آثار مخرب پولشویی را برشمرده است، ولی این پژوهش برای نخستین بار اثر پولشویی را بر واکنش حساب‌برسان، به ریسک تجاری صاحبکار و در نتیجه بر حق الزحمه حسابرسی می‌سنجد.

یافته‌های این پژوهش می‌تواند به مؤسسه‌های حسابرسی و حساب‌برسان به ارزیابی آگاهانه‌تر از ریسک تجاری صاحبکار منجر شود و همچنین به تعدیل ارزیابی آنها از هزینه‌ها و حق الزحمه حسابرسی کمک کند و برای شرکت‌ها و مدیران نیز منجر به بهبود تصمیم‌گیری‌های مالی شود. بدین ترتیب این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که

آیا حق الزحمه حسابرسی برای شرکت‌هایی که قانون مبارزه با پولشویی را رعایت نمی‌کنند، بالاتر خواهد بود یا خیر؟

تبیین متغیرها

حق الزحمه حسابرسی

رسالت حسابرسی اعتباربخشی به گزارشگری مالی و اعتمادسازی برای استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی است و در مقابل منافع اقتصادی حسابرس نیز از طریق حق الزحمه تأمین می‌شود. حق الزحمه حسابرسی، شامل هرگونه وجهی است که بابت ارائه خدمات حسابرسی و طبق توافق، بر اساس قرارداد به حسابرس یا مؤسسه حسابرسی پرداخت می‌گردد. حسابرسان همواره به دنبال ایجاد توازن بین هزینه‌های انجام هر کار و زیان‌های احتمالی آتی ناشی از تعهدات قانونی با حق الزحمه حسابرسی با در نظر گرفتن حداقل کردن کل هزینه‌های خود هستند. تلاش بیشتر توسط حسابرسان، احتمال ایجاد زیان‌های قانونی آتی را کاهش می‌دهد. اما در نهایت حسابرسان به دنبال انجام حجمی از کار حسابرسی هستند که کل هزینه‌ها را حداقل کند (کارسلو و همکاران^۷، ۲۰۰۲).

مطالعات بسیار زیادی در زمینه عوامل مؤثر بر حق الزحمه حسابرسی انجام شده که هر کدام به بررسی جنبه‌های خاصی از آن پرداخته‌اند. اما مهم‌ترین مطالعه‌ای که در این زمینه انجام شده و به دلیل پشتوانه نظری آن اساس سایر مطالعات قرار گرفته، مطالعه سایمونیک^۸ (۱۹۸۰) است. در مطالعه وی، حق الزحمه حسابرسی وابسته به نرخ هر ساعت کار حسابرسی و تعداد ساعت‌های کار حسابرسی است که با توجه به نظر حسابرس درباره پیش بینی ریسک خطا و اشتباه در صورت‌های مالی، متغیر است.

در ایران تا پیش از تشکیل جامعه حسابداران رسمی، بخش عمده‌ای از حسابرسی‌ها توسط سازمان حسابرسی انجام می‌گرفت و شیوه قیمت‌گذاری در سازمان حسابرسی نیز حالتی بودجه‌ای داشت (تنانی، ۱۳۸۹). اما در حال حاضر حق الزحمه حسابرسی بر مبنای ریسک تجاری صاحبکار، رقابت در بازار حسابرسی و مذاکره بین حسابرس و صاحبکار تعیین می‌شود. حسابرس هنگام برنامه ریزی حسابرسی باید ریسک تحریف با اهمیت را

شناسایی و برآورد کند. معمولاً حساببران به منظور کاهش ریسک عدم کشف تحریف با اهمیت شواهد بیشتری جمع آوری می‌کنند که این موضوع سبب افزایش هزینه حسابرسی می‌شود (حساس یگانه و همکاران، ۱۳۹۴).

پولشویی

پولشویی، اقدامی مجرمانه با هدف پنهان کردن یا مبهم کردن ماهیت، منبع، محل و یا انتقال پول حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی است (حسیب و همکاران، ۲۰۱۷، مک دوول^۱، ۲۰۰۱). در تعریف دیگری پولشویی فرآیندی است که در آن پول کثیف، غیرقانونی و نامشروع در چرخه‌ای از مبادلات گذارده می‌شود، به طوری که پس از خروج از چرخه، قانونی و تمیز جلوه می‌دهد. به بیان دیگر، منابع سرمایه‌های حاصل که از راه‌های غیرقانونی (قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان، قاچاق انسان و اعضای بدن انسان، دزدی، رباخواری، رشوه و فساد، فرار از مالیات و تروریسم) به دست آمده‌اند با استفاده از ترفند مبادلات و انتقالات پیاپی، چنان مخفی نگاه داشته می‌شود که کاملاً قانونی به نظر برسد (جزایری، ۱۳۸۸). اما به دنبال پدیده پولشویی، دو مشکل عمده در زمینه اقتصاد ایجاد می‌گردد که نخست بزرگ شدن بخش غیررسمی اقتصاد و دیگری ورود پول‌های نامشروع از طریق بازارهای مالی رسمی است، که هر دو مورد اثر مخرب و مستقیمی بر بازارهای مالی کشورها خواهد داشت به گونه‌ای که حتی می‌تواند موجب نابودی بازارهای مالی یک کشور گردد (احمدی‌نژاد منفرد، ۱۳۸۸).

یکی از چالش‌های اساسی فراروی مبارزه با پدیده پولشویی در اقتصاد ایران، ناشناخته ماندن پیامدها و آثار زیان‌بار آن است که باعث شده تاکنون عزمی جدی یا حساسیتی ویژه، برای رویارویی با این پدیده شوم در کشور ایجاد نشود. در سیستم حقوقی ایران قانون مبارزه با پولشویی در سال ۱۳۸۶ تصویب شد و آیین‌نامه مرتبط با آن نیز در سال ۱۳۸۸ به تصویب رسید، که اجرایی شدن قانون مبارزه با پولشویی و همچنین تأسیس شورای عالی مبارزه با پولشویی، دبیرخانه اجرایی و واحد اطلاعات مالی را موجب گردید (عباسی و رومی، ۱۳۹۷).

فدراسیون بین‌المللی حسابداران وظیفه اصلی حسابرسان در ارتباط با مبارزه با پولشویی را، به کارگیری نظارت ریسک محور از یک طرف و شناسایی مشتریان از طرف دیگر می‌داند. زنجیره ایجاد پولشویی از دیدگاه فدراسیون بین‌المللی حسابداران شامل فقدان یک محیط نظارتی قوی، صداقت و درستی رؤسا و مدیران ارشد (عدم شایسته‌سالاری) و همچنین یک برنامه پذیرش حسابرسی مرتبط مستقل و داخلی پیرامون پولشویی است. از این رو انتظاراتی که از حسابرسان در چارچوب مبارزه با فساد پولشویی می‌رود عبارتند از: بررسی دقیق کاهش غیرمترقبه حساب‌های دریافتی از طریق سوخت مطالبات و وصول مطالبات خارج از صورت‌های مالی، بررسی نحوه واگذاری مناقصات بدون تشریفات مناقصه و برخلاف روش‌های مرسوم و متداول قانونی و یا واگذاری مناقصات با زد و بند، بررسی پرداخت وجه از شرکت به اشخاص یا نهادهایی که در ارتباط با فعالیت شرکت نمی‌باشند، معرفی مشتریان خاص بوسیله یک همکار یا یک مؤسسه مالی خارجی مستقر در کشوری که به تولید و قاچاق مواد مخدر و اسلحه و حفظ اسرار بانکی شهرت دارد (مناطق بهشت مالیاتی)، بررسی انجام معاملاتی که تعیین هویت طرفین معامله مشکل باشد و بررسی انجام معاملات ارزی با حجم بالا و در شکل نامتعارف (دهقان، ۱۳۹۲).

مبانی نظری

پولشویی می‌تواند حق‌الزحمه حسابرسی را به دو صورت تحت تأثیر قرار دهد؛ نخست از طریق از بین بردن کیفیت گزارشگری مالی است که در بسیاری از پژوهش‌های حسابداری و مالی، کیفیت گزارشگری مالی میزان صداقت مدیران در ارائه اطلاعات منصفانه و حقیقی برای تصمیم‌گیرندگان تعریف شده است (راجگوپال و وینکتچالم^۱، ۲۰۱۱). مایترا و همکاران^{۱۱} (۲۰۱۷) بیان می‌کنند که اعضای کمیته حسابرسی و هیأت مدیره شرکت‌ها به دنبال کاهش احتمال گزارشگری مالی متقلبانه هستند و با استفاده از حسابرسی با کیفیت بالا، به دنبال دستیابی به این هدف هستند. در این زمینه **حیب و همکاران** (۲۰۱۷) نیز استدلال می‌کنند، حسابرسان باید از امکان اقدامات غیرقانونی که

می‌تواند آثار غیرمستقیمی بر صورت‌های مالی بگذارد، آگاهی داشته باشند و آنها همانند گزارش‌های تحریف شده ناشی از فعالیت‌های متقلبانه، باید به دنبال کشف و گزارش تحریف‌هایی باشند که از این اقدام‌های غیر قانونی شکل می‌گیرد. از طرفی مورفی و تارک^{۱۲} (۲۰۱۶) با چشم اندازی اقتصادی در مورد انگیزه‌های حسابرسان برای گزارش پولشویی بیان می‌کنند، حسابرسان تقلب و اقدامات غیر قانونی مدیران را برای پیشگیری از این که اعتبارشان از دست برود، گزارش می‌کنند و به طراحی برنامه برای کشف تقلب‌های با اهمیت می‌پردازند. در واقع حسابرسان نگران از دست دادن اعتباری هستند که در صورت آشکار شدن پولشویی و قصور حسابرس در کشف و گزارش آن، ممکن است از دست برود. یونسکو^{۱۳} (۲۰۱۷) نیز بیان می‌کند گزارش حسابرس، با آگاهی ایشان از خسارت‌های ناشی از تقلب و فساد در گزارشگری مالی، که می‌تواند به پولشویی نیز مربوط باشد، تأثیر می‌پذیرد. بدین صورت می‌توان اظهار داشت، پولشویی باعث افزایش ریسک مرتبط با تحریفات مالی می‌شود که در نتیجه به تلاش و حق الزحمه حسابرسی بیشتر منتج می‌شود.

عامل مؤثر دوم، تقویت ریسک حسابرسی در مواردی غیر از کیفیت گزارشگری مالی است. پولشویی می‌تواند با افزایش ریسک تجاری صاحبکار، باعث افزایش حق الزحمه حسابرسی شود (حیب و همکاران، ۲۰۱۷). بنا به تعریف رنه دف^{۱۴} (۲۰۰۸) ریسک تجاری، ریسک ناشی از زیان مالی با تغییر در محیط رقابتی است یا میزان گذر زمانی است که شرکت خود را با تغییرات سازگار می‌کند. در تعریفی دیگر آرنس و لوبیک^{۱۵} (۲۰۰۰) ریسک تجاری صاحبکار را ریسکی تعریف می‌کنند که حسابرس یا مؤسسه حسابرسی به دلیل ارتباط با صاحبکار متحمل خواهد شد، حتی اگر گزارش حسابرسی برای صاحبکار تعدیل نشده باشد. بل و همکاران (۲۰۰۸) در پژوهش خود بیان می‌کنند که ارزیابی حسابرس از ریسک تجاری صاحبکار بسیار حائز اهمیت است و این ارزیابی بر حق الزحمه حسابرس تأثیر می‌گذارد و همچنین کارایی و اثربخشی کار حسابرس نیز احتمالاً متأثر از

ارزیابی حسابرس از ریسک تجاری صاحبکار خواهد بود. **نیکنن و سالستورم**^{۱۶} (۲۰۰۵) و **لیون و میهر**^{۱۷} (۲۰۰۵) نیز در پژوهش‌هایی جداگانه بیان می‌کنند که حق الزحمه حسابرسی با ریسک‌های مالی، عملیاتی و تجاری رابطه مستقیم و معناداری دارد و مؤسسه‌های حسابرسی حق الزحمه حسابرسی بالاتری را برای شرکت‌هایی که دارای ریسک‌های مذکور هستند، مطالبه می‌کنند. در واقع حسابسان احتمالاً صاحبکارانی را که قانون مبارزه با پولشویی را رعایت نمی‌کنند پر ریسک تر در نظر می‌گیرند و رفتار مدیران را متأثر از این عدم رعایت قوانین در نظر می‌گیرند (**حیب و همکاران**، ۲۰۱۷).

طبق پژوهش‌های پیشین از جمله (**هیلاوی و های**^{۱۸}، ۲۰۰۹؛ **مک گویر و همکاران**^{۱۹}، ۲۰۱۲) اگر حسابسان احساس کنند که مدیران تمایل بیشتری به انجام رفتارهای نامناسب مانند فعالیت‌های مربوط به پولشویی دارند، این عامل سبب می‌شود که شک و تردید حرفه‌ای بیشتری را در نظر بگیرند تا ریسک دعوی قضایی و همچنین ریسک از دست دادن شهرت خود را در این موارد کاهش دهند. **سیندروی و پترویک**^{۲۰} (۲۰۱۸) نیز بیان می‌کنند با آگاهی حسابرس از امکان خطای تقلب یا فساد و یا پولشویی، که می‌تواند بر صورت‌های مالی تأثیر بگذارد، ارزیابی قبلی حسابرس از ریسک تعدیل می‌شود و رویه‌های اضافی طراحی می‌شود. اگر شک حسابرس برطرف نشد، حسابرس با هماهنگی با مدیریت، اثر آن را بر گزارش خود اعمال می‌کند. **پرت و استیک** (۱۹۹۴) نیز در این زمینه بیان می‌کنند که حسابسان با بررسی وضعیت مالی صاحبکار، ملاحظات و ارزیابی خود را از ریسک دعوی حقوقی صاحبکار در نظر می‌گیرند و بر اساس آن به برنامه‌ریزی و تعیین حق الزحمه خود می‌پردازند. به عبارتی حق الزحمه‌ای که حسابسان از صاحبکاران دریافت می‌کنند، منعکس کننده میزان شواهد حسابرسی جمع آوری شده و مبلغ اضافی برای پوشش ریسک دعوی حقوقی است. **تیلور و سیمون**^{۲۱} (۱۹۹۹) نیز استدلال می‌کنند که در مقابل افزایش زیان ناشی از دعاوی حقوقی علیه حسابسان باید کیفیت خدمات حسابرسی و دامنه رسیدگی بیشتر شود. از سوی دیگر حسابسان نیز در ازای گسترش عملیات حسابرسی، حق الزحمه بیشتری را درخواست می‌کنند. آنها همچنین بیان می‌کنند

افزایش قوانین و مقررات حاکم بر تنظیم گزارش حسابرسی و تنظیم صورت‌های مالی، موجب بالا رفتن بهای تمام شده خدمات حسابرسی و در نتیجه افزایش حق الزحمه این خدمات می‌شود.

ملنیک^{۲۲} (۲۰۰۳) نیز در نهایت بیان می‌کند که با افزایش درک حساب‌برسان از ریسک تجاری صاحبکار و به منظور به حداقل رساندن این ریسک، حساب‌برسان تلاش‌های خود را در راستای به دست آوردن درک مفصل‌تر از معاملات مشکوک، دلایل نهانی معاملات تجاری و طرفین درگیر در معاملات افزایش می‌دهند. البته معمولاً حساب‌برسان به منظور کاهش ریسک عدم کشف تحریف بااهمیت، شواهد بیشتری را جمع‌آوری می‌کنند که این موضوع سبب افزایش هزینه حسابرسی می‌شود. **سایمونیک (۱۹۸۰)** در این باره می‌گوید با افزایش ریسک حسابرسی، حساب‌برسان حق الزحمه بیشتری مطالبه می‌کنند.

مروری بر پیشینه پژوهش

ریوسی و همکاران^{۲۳} (۲۰۱۹) به بررسی انواع ریسک تقلب و روش‌های طرح ریزی آن در بانک‌های تجاری یونان پرداختند. آنها با استفاده از روش پرسشنامه‌ای و پرسش از مدیران میانی و حساب‌برسان داخلی بانک‌ها، که به اعتقاد آنها در موقعیت مناسبی برای پاسخ به سؤالات مورد نظر قرار داشتند، به پژوهش پرداختند. نتایج حاکی از آن بود که جعل، رشوه و پولشویی، مهم‌ترین شکل‌های ایجاد ریسک تقلب هستند. از طرفی **کوتایس و تی سامیس^{۲۴} (۲۰۰۹)** نیز بیان کردند تمامی بانک‌های یونانی که دارای نظام راهبری شرکتی و کنترل داخلی هستند، رویکرد حسابرسی مبتنی بر ریسک در آنجا اعمال می‌شود و توسعه طرح‌های حسابرسی بر اساس ریسک صورت می‌گیرد. پس در واقع می‌توان اظهار داشت جرائمی مانند پولشویی می‌تواند بر کار حساب‌برس تأثیر بگذارد.

حیب و همکاران (۲۰۱۷) دریافتند، اگر حساب‌برسان احساس کنند که مدیران تمایل بیشتری به انجام رفتارهای نامناسب مانند فعالیت‌های مربوط به پولشویی دارند، این عامل

باعث می شود که تردید حرفه ای بیشتری را در نظر بگیرند، به طوری که تلاش های حسابرسی خود را افزایش می دهند و در نهایت نیز حق الزحمه بیشتری را مطالبه می کنند.

چن و همکاران^{۲۵} (۲۰۱۶) در پژوهشی به بررسی گزارشگری مالی حسابرسی شده و افشای داوطلبانه مسئولیت های اجتماعی پرداختند. آنها با نگاهی از جانب عرضه کننده خدمات حسابرسی بیان می کنند که حسابرسان برای بالا بردن کیفیت حسابرسی باید با مدیران صاحبکار، جلسات منظم و کاملی داشته باشند تا به اطلاعات مربوط به ریسک های حقوقی و تجاری صاحبکار دست یابند. آنها همچنین بیان می کنند که حسابرسان بر اساس ارزیابی این اطلاعات آستانه ای از ریسک حسابرسی را می پذیرند و هر چه ریسک حسابرسی بالاتر شود، اقدامات و فرآیندهای حسابرسی بیشتری باید انجام بگیرد. **کیم و فوکوکاوا^{۲۶} (۲۰۱۳)** نیز به دنبال بررسی ریسک تجاری صاحبکار و حق الزحمه حسابرسی با بررسی ۸۹۳ شرکت ژاپنی نتیجه گرفتند که مؤسسه های حسابرسی در مواجهه با صاحبکارانی که ریسک تجاری بیشتری دارند به افزایش تلاش حسابرسی خود از طریق افزایش ساعت های کاری و یا استفاده از کارکنان مجرب تر خود در این شرکت ها می پردازند و در نهایت هم حق الزحمه بیشتری را مطالبه می کنند. **بل و همکاران^{۲۷} (۲۰۰۱)** نیز عوامل مؤثر بر ساختار حق الزحمه حسابرسان را با رویکرد پرسشنامه ای و با استفاده از ۴۲۲ حسابرس در مؤسسه های حسابداری بین المللی، بررسی کردند و دریافتند که حسابرسان برای صاحبکارانی که دارای ریسک تجاری بیشتری هستند، ساعات کاری بیشتری را اختصاص می دهند ولی نرخ ساعت های کاری خود را افزایش نمی دهند، ولی در هر حال در این شرکت ها حق الزحمه بیشتری با توجه به ساعت های کاری بیشتر، اخذ می گردد.

رینگ و سلطانی^{۲۷} (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان «نقش حسابرس در مبارزه با پولشویی» به بررسی نگرش حسابرسان سوئدی در خصوص مبارزه با پولشویی پرداختند. آنها برای تجزیه و تحلیل آماری داده های جمع آوری شده از روش ضریب همبستگی

پیرسون استفاده کردند. نتایج پژوهش نشان دهنده این بود که تقریباً نیمی از پاسخ دهندگان احساس می‌کردند نقش پیشگیرانه در مبارزه با پولشویی دارند.

پالمروس^{۲۸} (۱۹۹۹) در پژوهش خود بیان می‌کند که دعاوی حقوقی که زیان هنگفتی را متوجه مؤسسه‌های حسابرسی کرده است، معمولاً در مؤسسه‌هایی اتفاق افتاده است که از سیستم حسابرسی آسیب‌پذیری استفاده می‌کنند و حق الزحمه پایین دریافت می‌کنند. در واقع مؤسسه‌هایی که حق الزحمه و تلاش کمتری دارند در دعاوی حقوقی زیان‌های هنگفتی را نیز متحمل می‌شوند. پس مؤسسه‌های حسابرسی برای جبران این نوع دعاوی و ریسک خود، باید به تلاش و حق الزحمه بیشتری مبادرت بورزند.

انارکی (۱۳۹۱) در پژوهشی اثرات مبارزه با پولشویی بر جذب منابع در سیستم بانکی و افزایش اعتماد اجتماعی مشتریان را مورد بررسی قرار داد. وی با استفاده از روش پرسشنامه‌ای به این نتیجه رسید که روش‌های به کارگیری برای مبارزه با پولشویی یا پیشگیری از آن می‌تواند موجبات رشد سپرده‌های مشتریان و در نهایت افزایش اعتماد اجتماعی آنها را فراهم نماید. پایان نامه‌ای نیز تحت عنوان بررسی و تحلیل مبارزه با پولشویی در بورس و اوراق بهادار ایران توسط **آزادی (۱۳۸۹)** انجام گردید. هدف پژوهش بررسی میزان شناخت فعالان بازار سرمایه از پدیده پولشویی بود. طبق نتایج ناشی از فرض آزمون تی استیودنت (برابری امتیازات معامله‌گرها و مدیران شرکت‌های کارگزاری) میانگین امتیازات (شناخت) معامله‌گرها از میانگین امتیازات مدیران بیشتر بوده و شناخت فعالان بازار سرمایه از پدیده پولشویی در حد قابل قبولی (بیش از ۵۰ درصد) می‌باشد. به عبارتی فعالان بازار سرمایه و اوراق بهادار در حد معمول آموزش دیده‌اند و شناخت آنها از پولشویی در حد قابل قبولی می‌باشد. **عزیزخانی و آقابگی (۱۳۹۲)** نیز در پژوهشی به بررسی چگونگی ارتباط میان حق الزحمه حسابرسی و حسابرسی نخستین و سنوات بعدی دوره تصدی حسابرسی پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان داد حق الزحمه حسابرسی نخستین بالاتر از حق الزحمه حسابرسی سال‌های آینده دوره تصدی حسابرسی

است. بنابراین، می‌توان گفت پولشویی با افزایش ریسک تجاری صاحبکار و ریسک حسابرسی همراه است و نیاز است که پیش از اشتغال به کار، ریسک تجاری صاحبکار بررسی شود، از این رو تلاش‌های بیشتر در حسابرسی انجام می‌گیرد و از آنجا که با افزایش تلاش‌های حسابرسی، هزینه‌های حسابرسی نیز افزایش می‌یابد، فرضیه پژوهش به این صورت مطرح می‌شود که:

فرضیه: عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی بر حق‌الزحمه حسابرسی اثر مثبت و معناداری دارد.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف پژوهشی تحلیلی (از نوع همبستگی) است، از منظر نتیجه اجرا، پژوهشی بنیادی است که با هدف آزمودن نظریه‌ها و گسترش دانش موجود انجام می‌گیرد. این پژوهش از منظر فرآیند اجرا، پژوهشی کمی است بدان معنا که با نگرشی عینی به تجزیه و تحلیل داده‌های کمی پرداخته است. جامعه آماری پژوهش تمامی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران از ابتدا تاکنون است. به منظور انجام پژوهش، نمونه آماری از شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ به دلیل الزامی شدن ارائه گزارش حسابرس مستقل در مورد قانون مبارزه با پولشویی در این دوره زمانی با در نظر گرفتن معیارهای زیر و بر اساس شیوه غربالگری انتخاب شده است.

۱. همه اطلاعات مورد نیاز در ارتباط با شرکت‌ها از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ در دسترس باشد.
۲. جزء شرکت‌های واسطه‌گری و سرمایه‌گذاری مالی و شرکت‌های بیمه به سبب ماهیت متفاوت فعالیت آنها در مقایسه با سایر شرکت‌ها، نباشند.
۳. پایان سال مالی شرکت‌ها طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ تغییر نکرده باشد.

برای آزمون فرضیه‌ها از داده‌های بورس اوراق بهادار تهران استفاده شد و صورت‌های مالی شرکت‌ها و سایر اطلاعات لازم از جمله گزارش حسابرس مستقل، از وب‌سایت کدال و همچنین از نرم افزار رهاوردنوین استخراج شد و در مورد رده‌های کیفی مؤسسه‌های

حسابرسی از وب سایت جامعه حسابداران رسمی استفاده شد. با عنایت بر معیارهای فوق نمونه انتخابی مشتمل بر ۷۸ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران شد. الگوی مبنای آزمون فرضیه پژوهش مطابق با ادبیات مربوط و بر اساس پژوهش انجام شده توسط **حیب و همکاران (۲۰۱۷)** به شرح الگوی ۱ می باشد.

$$AFEE_{it} = \alpha_1 + \alpha_2 FAML_{it} + \alpha_3 ASSETS_{it} + \alpha_4 CA_{it} + \alpha_5 DA_{it} + \alpha_6 ROA_{it} + \alpha_7 GROWTH_{it} + \alpha_8 INITIAL_{it} + \alpha_9 RANK_{it} + \alpha_{10} BUSY_{it} + \alpha_{11} LOSS_{it} + \alpha_{12} ARL_{it} + \alpha_{13} MB_{it} + \alpha_{14} TENURE_{it} + \alpha_{15} RE_{it} + \sum \alpha_K INDUSTRY_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

نحوه اندازه گیری متغیرهای پژوهش به تفکیک نوع متغیر بدین شرح می باشد.

متغیر وابسته

حق الزحمه حسابرسی (AFEE): برابر با لگاریتم حق الزحمه حسابرسی است (لگاریتم گیری به منظور کاهش ناهمگونی پسماندها انجام می گیرد)، حق الزحمه ای که به حسابرسان بابت حسابرسی صورت های مالی شرکت پرداخت شده است (**حیب و همکاران ۲۰۱۷**). مبلغ حق الزحمه حسابرسی نیز از بخش هزینه های اداری، عمومی و فروش شرکت ها در یادداشت های توضیحی استخراج شده است.

متغیر مستقل

عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی (FAML): در شرکت هایی که قانون مبارزه با پولشویی رعایت نمی شود و حسابرس در گزارش خود به این موضوع اشاره می کند عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر در نظر گرفته می شود. اطلاعات این متغیر از گزارش های حسابرس شرکت، استخراج شده است.

متغیرهای کنترلی

اندازه (ASSETS): برابر با لگاریتم کل دارایی ها است. اطلاعات این متغیر با استفاده از نرم افزار رهاورد نوین استخراج شده است.

نسبت دارایی‌های جاری به کل دارایی (CA): از نسبت دارایی‌های جاری به کل دارایی‌ها به دست می‌آید. اطلاعات این متغیر با استفاده از نرم افزار رهاورد نوین استخراج شده است.

تأخیر گزارش حسابرس (ARL): لگاریتم فاصله زمانی بین پایان سال مالی شرکت و تاریخ ارائه گزارش حسابرسی است. اطلاعات این متغیر از گزارش‌های حسابرس شرکت، استخراج شده است.

اهرم مالی (DA): از نسبت کل بدهی‌ها بر کل دارایی‌ها حاصل می‌شود. اطلاعات این متغیر با استفاده از نرم‌افزار رهاورد نوین استخراج شده است.

ضعف در کنترل داخلی (ICW): شرکت‌هایی که حسابرس مستقل در گزارش خود به عدم کفایت کنترل‌های داخلی آنها اشاره کرده است، عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر در نظر گرفته می‌شود. اطلاعات این متغیر از گزارش‌های حسابرس شرکت، استخراج شده است.

بازده کل دارایی‌ها (ROA): از نسبت سود خالص بر کل دارایی‌ها به دست می‌آید. اطلاعات این متغیر با استفاده از نرم‌افزار رهاورد نوین استخراج شده است.

نرخ رشد فروش (GROWTH): درصد نرخ رشد درآمد فروش شرکت در هر سال نسبت به سال قبل است (تفاوت فروش سال جاری و سال قبل تقسیم بر فروش سال قبل). اطلاعات این متغیر با استفاده از ارقام صورت‌های مالی استخراج شده است.

دوره گزارشگری (BUSY): اگر پایان دوره مالی برابر با ۲۹ یا ۳۰ اسفند باشد برابر با ۱ و در غیر این صورت عدد صفر می‌پذیرد. اطلاعات این متغیر با استفاده از صورت‌های مالی استخراج شده است.

زیان (LOSS): اگر شرکت سال جاری، سال قبل یا دو سال قبل از آن زیان داشته باشد برابر با ۱ و در غیر این صورت، عدد صفر می‌پذیرد. اطلاعات این متغیر با استفاده از ارقام صورت‌های مالی استخراج شده است.

حسابرسی نخستین (INITIAL): اگر مؤسسه حسابرسی برای نخستین بار، شرکت را حسابرسی کرده باشد برابر با ۱ و در غیر این صورت، عدد صفر می‌پذیرد. اطلاعات این متغیر از گزارش‌های حسابرس شرکت، استخراج شده است.

رده کیفی مؤسسه (RANK): طبق رده‌های کیفی که توسط جامعه حسابداران رسمی اعلام می‌شود، (الف، ب، ج و د) به ترتیب ارقام ۴، ۳، ۲، ۱ و برای سازمان حسابرسی نیز رده الف در نظر گرفته شده است.

ارزش بازار به دفتری (MB): این متغیر از تقسیم ارزش بازار حقوق صاحبان سهام شرکت به ارزش دفتری آن در پایان سال مالی محاسبه می‌شود. اطلاعات این متغیر با استفاده از نرم‌افزار رهاورد نوین استخراج شده است.

دوره گردش حسابرس (TENURE): برابر با تعداد سال‌هایی است که یک مؤسسه حسابرسی، حسابرسی شرکت را بر عهده داشته است. برای اندازه‌گیری این متغیر سال پایه ۱۳۹۲ در نظر گرفته شده است. اطلاعات این متغیر از گزارش‌های حسابرس شرکت، استخراج شده است.

ارائه مجدد صورت‌های مالی (RE): اگر شرکت در سال مالی تجدید ارائه داشته باشد عدد یک و در غیر این صورت مقدار صفر منظور می‌شود. اطلاعات این متغیر با استفاده از صورت‌های مالی استخراج شده است.

صنعت (INDUSTRY): متغیر ساختگی است و اثرات صنعت را کنترل می‌کند.

خطا (E): جمله خطای رگرسیون.

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

در جداول شماره ۱ و ۲ به ترتیب آمار توصیفی متغیرهای کمی و کیفی پژوهش درج شده است. نتایج مندرج در جدول شماره ۱ نشان می‌دهد میانگین مشاهدات و میانه آنها اختلاف اندکی دارند. نزدیک بودن مقادیر میانگین و میانه مشخص می‌کند که داده‌ها از توزیع نرمال برخوردارند. میانگین و میانه حق الزحمه حسابرسی به ترتیب

۱۱۹۳/۳۹ میلیون ریال و ۷۷۴/۴ میلیون ریال است. میانگین تأخیر گزارش حسابرس نیز تقریباً ۷۴ روز بوده است. همچنین بیشینه نسبت بدهی‌ها برابر ۱/۵۳ است که نشان می‌دهد برخی از شرکت‌های نمونه بدهی‌های بیشتری نسبت به دارایی‌های خود دارند و همچنین منفی بودن کمینه نرخ رشد و نرخ بازدهی دارایی‌های شرکت‌ها به معنی حضور شرکت‌هایی در نمونه است که به ترتیب میزان فروش آنها نسبت به سال قبل کاهش یافته و یا دارای زیان می‌باشند. نتایج جدول شماره ۲ نیز نشان می‌دهد که در بیش از ۶۵ درصد از موارد قانون مبارزه با پولشویی رعایت نشده است و همچنین بیش از ۷۸ درصد شرکت‌های نمونه دارای سال مالی منتهی به پایان سال هستند. حسابرسی تقریباً ۹۵ درصد شرکت‌های مورد بررسی توسط مؤسسه‌های با رده کیفی الف و ۵ درصد دیگر نیز توسط مؤسسه‌های با رده کیفی ب انجام شده است.

جدول شماره ۱. آمار توصیفی متغیرهای کمی پژوهش

نام متغیر	نماد	بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانه	میانگین
حق‌الزحمه حسابرسی (میلیون ریال)	AFEE	۵۳۴۲	۴۵/۵۲	۹۵۷/۳۱	۷۷۴/۴	۱۱۹۳/۳۹
حق‌الزحمه حسابرسی	AFEE	۹/۷۲	۷/۶۵	۰/۳۴	۸/۸۸	۹/۰۷
تأخیر گزارش حسابرس (روز)	ARL	۱۲۰	۳۰	۲۵/۹۲	۸۱	۷۴
تأخیر گزارش حسابرس	ARL	۲/۰۸	۱/۴۸	۰/۱۶	۱/۹۱	۱/۸۷
دارایی‌ها	ASSETS	۱۳/۲۸	۱۰/۸۳	۰/۵۲	۱۱/۹۸	۱۱/۹۴
نسبت بدهی‌ها	DA	۱/۵۳	۰/۱۷	۰/۲۲	۰/۶۰	۰/۶۰
نرخ رشد فروش	GROWTH	۲/۱۸	-۰/۸۵	۰/۴۰	۰/۱۳	۰/۱۹
بازده دارایی‌ها	ROA	۰/۴۸	-۰/۲۶	۰/۱۳	۰/۰۸	۰/۰۹
نسبت دارایی‌های جاری	CA	۰/۹۵	۰/۲۲	۰/۱۹	۰/۶۹	۰/۶۷
دوره گردش حسابرس	TENURE	۵	۱	۱/۱۳	۲	۲/۱۱
ارزش بازار به دفتری	MB	۲۹/۰۲	-۶۱/۴	۵/۶	۲/۶۱	۲/۹۷

نتایج آزمون فرضیه

نتایج آزمون رگرسیون مبنی بر وجود ارتباط مثبت بین عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی و حق‌الزحمه حسابرسی در جدول شماره ۳ درج شده است. ضریب تعیین تعدیل شده نشان می‌دهد که متغیرهای توضیحی تا چه حد توانسته‌اند تغییرات در متغیر وابسته را

توضیح دهند. هر چه این آماره بیشتر باشد، بدین معناست که الگو به صورت مناسب تری برآزش شده است (افلاطونی، ۱۳۹۶). با توجه به مقدار ضریب تعیین تعدیل شده می توان گفت که متغیرهای مستقل و کنترلی ۹۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته را توضیح می دهند. همچنین مقدار ضریب تعیین تعدیل شده اختلاف چندانی با ضریب تعیین ندارد و نشان دهنده مناسب بودن انتخاب متغیرهای توضیحی است (بنی مهد و همکاران، ۱۳۹۵). طبق نتایج همچنین ملاحظه می شود که با توجه به سطح معناداری آماره F، که معناداری آن نشاندهنده معناداری کلی الگو است، الگوی رگرسیونی به صورت مناسب برآزش شده است. با توجه به این که مقدار آماره دوربین واتسون بین ۱/۵ تا ۲/۵ قرار دارد می توان گفت الگو دارای خودهمبستگی نمی باشد (افلاطونی، ۱۳۹۶). نتایج استفاده از ماتریس همبستگی بین متغیرهای توضیحی در جدول شماره ۴ درج شده است و با توجه به این که برخی معتقدند در صورتی که ضرایب بین متغیرها بیش از ۰/۷ باشد مشکل همخطی وجود دارد (سوری، ۱۳۹۳) و با توجه به کمتر بودن ضرایب همبستگی بین متغیرهای توضیحی در الگو می توان بیان کرد که همخطی شدید بین متغیرها وجود ندارد. همچنین با توجه به کنترل اثرات صنعت در الگو، نیازی به انجام آزمون تشخیصی لیمر و هاسمن برای تعیین اثرات ثابت، تصادفی و مشترک نیست.

جدول شماره ۲. آمار توصیفی متغیرهای کیفی پژوهش

نام متغیر	نماد	وجود		عدم وجود		جمع
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	
عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی	FAML	۲۵۵	۶۵/۳۹	۱۳۵	۳۴/۶۱	۳۹۰
حسابرسی نخستین	INITIAL	۸۳	۲۱/۲۸	۳۰۷	۷۸/۷۲	۳۹۰
زیان	LOSS	۸۸	۲۲/۵۶	۳۰۲	۷۷/۴۴	۳۹۰
دوره گزارشگری	BUSY	۳۰۵	۷۸/۲۱	۸۵	۲۱/۷۹	۳۹۰
ضعف در کنترل داخلی	ICW	۱۹۶	۵۰/۳	۱۹۴	۴۹/۷	۳۹۰
ارائه مجدد صورت های مالی	RE	۲۴۸	۶۳/۵۹	۱۴۲	۳۶/۴۱	۳۹۰
نام متغیر	نماد	الف	درصد	ب	درصد	ج و د
رده کیفی مؤسسه	RANK	۳۷۰	۹۴/۸۷	۲۰	۱۳/۵	۰

نتایج نشان می‌دهد رابطه مثبت و معناداری بین عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی و حق الزحمه حسابرسی وجود دارد و بدین ترتیب فرضیه پژوهش نیز رد نمی‌شود. نتایج آزمون الگو همچنین نشان می‌دهد که مجموع دارایی‌ها، تاخیر گزارش حسابرسی، نسبت دارایی‌های جاری، نسبت بدهی‌ها، نرخ رشد، زیان، رده کیفی مؤسسه حسابرسی، ارائه مجدد صورت‌های مالی، بازده دارایی‌ها، دوره گزارشگری و دوره گردش حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی اثر دارند. نتایج سایر متغیرهای کنترلی از جمله ضعف در کنترل داخلی، حسابرسی نخستین و ارزش بازار به دفتری ارتباط معناداری با حق الزحمه حسابرسی را نشان نمی‌دهد.

جدول شماره ۳. نتایج آزمون الگو

نام متغیر	نماد	ضریب	آماره t	سطح معناداری
عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی	FAML	۰/۰۲۸	۱/۶۹	۰/۰۹۳
تأخیر گزارش حسابرسی	ARL	-۰/۱۳	-۳/۱۴۷	۰/۰۰۲
دارایی‌ها	ASSETS	-۰/۰۳۹	-۸/۷۶	۰
نسبت دارایی‌های جاری	CA	-۰/۴۵۵	-۱۰/۱۶	۰
نسبت بدهی‌ها	DA	۰/۱۵۹	۴/۹۲۶	۰
نرخ رشد فروش	GROWTH	۰/۰۲۳	۴/۰۸	۰/۰۰۱
ضعف در کنترل داخلی	ICW	-۰/۰۰۵	-۰/۴۶۹	۰/۶۳
حسابرسی نخستین	INITIAL	-۰/۰۰۵	-۰/۴۲	۰/۶۷
زیان	LOSS	-۰/۰۱۶	-۳/۰۱۶	۰/۰۰۳
ارزش بازار به دفتری	MB	۰/۰۰۱	۱/۱۶۱	۰/۲۴۷
رده کیفی مؤسسه	RANK	-۰/۰۲۴	-۴/۴۸	۰
ارائه مجدد صورت‌های مالی	RE	۰/۰۱۱	۶/۸۰۱	0
بازده دارایی‌ها	ROA	۰/۱۱۵	۵/۸۷۱	۰
دوره گردش حسابرسی	TENURE	-۰/۰۱۱	-۱۴/۷	۰
دوره گزارشگری	BUSY	-۰/۲۵۸	-۷۹/۳۲	۰
مقدار ثابت	C	۹/۷۶	۲۷/۵۴	۰
ضریب تعیین		آماره F		۱۴۷/۵۱
ضریب تعیین تعدیل شده		سطح معناداری الگو		۰/۰۰۰
آماره دوربین واتسون				۲/۲۶

جدول شماره ۴. نتایج بررسی همبستگی خطی بین متغیرها

AFEЕ	ARL	ASSETS	CA	DA	FAML	GROWTH	ICW	INITIAL	LOSS	MB	RANK	RE	ROA	TENURE	YEAR
۱/۰۰	-۰/۱۴۶	۰/۶۶۶	-۰/۰۵	۰/۲۰۷	-۰/۱۰۹	-۰/۰۵۳	-۰/۲۷۱	-۰/۱۳۷	-۰/۱۳۶	-۰/۱۳۶	-۰/۱۴۵	-۰/۰۵۶	-۰/۰۲۸	۰/۰۷۴	۰/۰۸۶
۱/۰۰	-۰/۱۴۴	-۰/۰۱۴	۰/۰۴۴	۰/۲۸۶	۰/۰۳۳	۰/۰۴۳	۰/۳۴۳	۰/۰۵۴	۰/۱۶۶	-۰/۰۴۱	۰/۰۴۵	۰/۰۴۸	-۰/۲۶۲	۰/۰۱۸	-۰/۱۶۱
۱/۰۰	-۰/۰۰۱	۰/۲۰۹	-۰/۲۴۷	-۰/۰۱۳	-۰/۲۵۸	-۰/۰۷۱	-۰/۱۷۸	۰/۰۰۰	-۰/۱۷۸	۰/۰۰۰	-۰/۱۱۵	-۰/۰۴۵	۰/۰۰۷	۰/۱۱۲	-۰/۰۶۲
۱/۰۰	۰/۱۸۴	۰/۰۰۳	۰/۰۲۵	-۰/۰۰۲	۰/۰۲۳	۰/۰۳۲	-۰/۰۱۳	-۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	-۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۸۹	-۰/۰۰۳	۰/۰۹۲	۰/۰۹۲
۱/۰۰	۰/۰۴۴	-۰/۰۰۵	۰/۰۲۳	۰/۰۰۰	۰/۲۹۹	۰/۰۴۱	۰/۰۵۲	۰/۰۲۹	-۰/۰۵۹	-۰/۰۴	-۰/۰۴	-۰/۰۴	-۰/۰۴	-۰/۰۴	-۰/۰۴
۱/۰۰	-۰/۰۷۸	۰/۳۱۱	-۰/۰۱۷	-۰/۰۰۷	-۰/۰۶۵	۰/۰۴۷	۰/۰۷۷	-۰/۱۴۷	-۰/۱۶۴	-۰/۱۲۳	-۰/۱۲۳	-۰/۱۲۳	-۰/۱۲۳	-۰/۱۲۳	-۰/۱۲۳
۱/۰۰	-۰/۰۱۵	-۰/۰۴۳	۰/۰۰۸	-۰/۰۸۳	-۰/۰۶۸	۰/۰۰۲	۰/۱۷۵	-۰/۱۳۰	-۰/۱۳۰	-۰/۱۳۰	-۰/۱۳۰	-۰/۱۳۰	-۰/۱۳۰	-۰/۱۳۰	-۰/۱۳۰
۱/۰۰	۰/۰۴۱	۱/۰۰	۰/۰۲۲	-۰/۰۴۵	۰/۳۳۱	۰/۰۷۸	-۰/۱۳۳	۰/۰۰۶	-۰/۱۰۳	-۰/۱۰۳	-۰/۱۰۳	-۰/۱۰۳	-۰/۱۰۳	-۰/۱۰۳	-۰/۱۰۳
۱/۰۰	۰/۰۶۴	۰/۰۵۵	-۰/۰۰۷	۰/۰۴۲	-۰/۰۷۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶	۰/۰۳۶
۱/۰۰	-۰/۰۰۵	-۰/۰۹۸	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵	-۰/۰۲۵
۱/۰۰	۰/۰۱۷	-۰/۰۲۲	-۰/۰۰۴	۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸	-۰/۰۳۸
۱/۰۰	۰/۰۵۵	-۰/۰۱۳	۰/۰۰۷	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳
۱/۰۰	-۰/۰۱۵	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶	-۰/۰۱۶
۱/۰۰	-۰/۲۰۱	۰/۰۲۳	۱/۰۰	-۰/۲۰۱	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳
۱/۰۰	-۰/۰۱۸	۱/۰۰	-۰/۰۱۸	۱/۰۰	-۰/۰۱۸	۱/۰۰	-۰/۰۱۸	۱/۰۰	-۰/۰۱۸	۱/۰۰	-۰/۰۱۸	۱/۰۰	-۰/۰۱۸	۱/۰۰	-۰/۰۱۸
۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰

بحث و نتیجه گیری

رسالت حسابرسی اعتباربخشی به گزارشگری مالی و اعتمادسازی برای استفاده کنندگان صورت‌های مالی است و در مقابل منافع اقتصادی حسابرس نیز از طریق حق الزحمه تأمین می‌شود. یکی از موارد با اهمیتی که حسابرسان باید در رسیدگی‌های خود به آن توجه کنند، موضوع پولشویی است. پولشویی مشکلی جهانی است و اثرات مخربی بر اقتصاد جامعه وارد می‌کند که از جمله می‌توان به تحریف‌های اقتصادی، بی‌ثباتی واحد پولی، آسیب‌پذیری سیستم مالی، افزایش فساد و بی‌ثباتی اقتصادی اجتماعی و در نتیجه بر شرکت‌ها و حسابرسی آنها اشاره کرد. در ایران قانونی در ارتباط با مبارزه با پولشویی وجود دارد، طبق ماده ۳۳ دستورالعمل اجرائی مبارزه با پولشویی توسط حسابرسان، حسابرسان در رسیدگی و اظهارنظر نسبت به صورت‌های مالی صاحبکار باید رعایت مفاد قانون مبارزه با پولشویی، آیین‌نامه و دستورالعمل‌های مرتبط توسط صاحبکار را مطابق چک لیست دستورالعمل اجرائی مبارزه با پولشویی در شرکت‌های تجاری و مؤسسه‌های غیرتجاری ارزیابی و به عنوان بند مستقل در گزارش حسابرس مستقل یا بازرس قانونی در مورد آن اظهار نظر نمایند.

هدف این پژوهش، بررسی تاثیرگذاری عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی بر حق الزحمه حسابرسی بود. یافته‌های این پژوهش نشان داد که ارتباط مثبت و معناداری بین عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی و حق الزحمه حسابرسی وجود دارد. در واقع به بیان دیگر می‌توان گفت عدم رعایت قانون مبارزه با پولشویی منجر به افزایش ریسک تجاری صاحبکار و ریسک حسابرسی می‌شود. پس حسابرسان تلاش خود را بیشتر می‌کنند و از آنجا که با افزایش تلاش‌های حسابرسی، هزینه‌های حسابرسی نیز افزایش می‌یابد، در نهایت حق الزحمه حسابرسی بیشتری نیز مطالبه می‌شود.

در این پژوهش همچنین نشان داده شد که پولشویی می‌تواند چه آثار اقتصادی بر شرکت‌ها داشته باشد، اگرچه ادبیات حرفه‌ای مربوط به پولشویی، برخی از آثار مخرب پولشویی را برشمرده است، ولی این پژوهش برای نخستین بار اثر پولشویی را بر واکنش

حسابرسان، به ریسک تجاری صاحبکار و در نتیجه بر حق الزحمه حسابرسی سنجیده است. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های انجام شده توسط **حیب و همکاران (۲۰۱۷)** و **کیم و فوکوکاوا (۲۰۱۳)** همخوانی دارد.

از جمله محدودیت‌های موجود در پژوهش می‌توان به انتخاب شرکت‌های عضو نمونه اشاره کرد، با توجه به این که تعداد بسیاری از شرکت‌ها حق الزحمه حسابرسی مستقل را به صورت دقیق افشا نمی‌کنند و اغلب این هزینه‌ها را با اقلامی چون حسابداری، حسابرسی داخلی، خدمات کارشناسی، خدمات مشاوره‌ای، خدمات حقوقی و یا سایر هزینه‌ها ارائه می‌کنند، که اغلب ماهیت متفاوتی با حق الزحمه حسابرسی مستقل دارند. در پژوهش‌های آتی نیز با توجه به کم بودن تحقیقات در زمینه پولشویی و ارتباط آن با اطلاعات حسابداری، پیشنهاد می‌شود آثار پولشویی بر روی سایر اطلاعات حسابداری نیز مورد بررسی قرار بگیرد.

یادداشت‌ها

1. Bell et al
2. Kim and Fukukawa
3. Pratt and Stice
4. Habib et al
5. Drayton
6. Dowers and Palmreuther
7. Carcello et al
8. Simunic
9. McDowell
10. Rajgopaland Venkatachalam
11. Mitra et al
12. Murphy and Turek
13. Ionesco
14. René Doff
15. Arens and Loebbecke
16. Nikkinen and Sahlström
17. Lyon and Maher
18. Hilary and Hui
19. McGuire et al
20. Cindori and Petrovic
21. Taylor and Simon
22. Melnik
23. Repousis et al
24. Koutoupis and Tsamis
25. Chen et al
26. Bell et al
27. Ring and Sultani
28. Palmrose

منابع

- احمدی نژاد منفرد، مریم. (۱۳۸۸). پولشویی و سیستم مالی شامل آثار اقتصادی اجتماعی، فرهنگی. نشریه توسعه صادرات، ۱۳(۷۸)، ۳۸-۴۱.
- آزادی، عباس. (۱۳۸۹). بررسی و تحلیل مبارزه با پولشویی در بورس و اوراق بهادار ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور مرکز تهران.

- افلاطونی، عباس. (۱۳۹۶) تجزیه و تحلیل آماری با *EViews* در تحقیقات حسابداری و مدیریت مالی. تهران. انتشارات ترمه.
- انارکی، گلناز. (۱۳۹۱). بررسی اثرات مبارزه با پولشویی بر جذب منابع در سیستم بانکی (مطالعه موردی بانک تجارت). پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور تهران.
- بنی مهد، بهمن؛ عربی، سیدمهدی؛ حسن پور، شیوا. (۱۳۹۵). پژوهش های تجربی و روش شناسی در حسابداری. تهران. انتشارات ترمه.
- تنانی، محسن. (۱۳۸۹). آزمون عوامل مؤثر بر حق الزحمه حسابرسی. رساله دکتری. دانشگاه تهران.
- جامعه حسابداران رسمی ایران (۱۳۹۱). دستورالعمل اجرائی مبارزه با پولشویی توسط حسابرسان. جزایری، مینا. (۱۳۸۸). پولشویی و مؤسسات مالی. نشر بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. مؤسسه عالی بانکداری ایران.
- حساس یگانه، یحیی؛ حسنی القار، مسعود؛ مرفوع، محمد. (۱۳۹۴). بیش اطمینانی مدیریت و حق الزحمه حسابرسی. فصلنامه علمی-پژوهشی بررسی های حسابداری و حسابرسی، ۲۲(۳)، ۳۸۴-۳۶۳.
- حساس یگانه، یحیی. (۱۳۸۴). فلسفه حسابرسی. تهران. انتشارات علمی و فرهنگی.
- دهقان، حمید. (۱۳۹۲). وظایف حسابرسان در برابر پولشویی و فساد اقتصادی. اولین کنفرانس ملی حسابداری و مدیریت، شیراز، مؤسسه بین المللی آموزشی و پژوهشی خوارزمی.
- سوری، علی. (۱۳۹۳). اقتصاد سنجی، جلد دوم، تهران، نشر فرهنگ شناسی.
- عباسی، ابراهیم؛ رومی، محمد صادق. (۱۳۹۷). بررسی نقش دستگاه های نظارتی و حسابرسی در قبال قانون مبارزه با پولشویی، دانش حسابرسی، ۱۸(۷۰)، ۲۴۸-۲۲۳.
- عزیزخانی، مسعود؛ آقاییگی، زینب. (۱۳۹۲). بررسی حق الزحمه حسابرسی در حسابرسی نخستین و سنوات آینده دوره تصدی حسابرسی در شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار. دانش حسابداری، ۱۵(۴)، ۱۲۷-۱۰۵.
- کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی (۱۳۹۱). استانداردهای حسابرسی، شماره ۲۰۰، سازمان حسابرسی.

References

- Abbasi, E., Rumi, M.S. (2018). Investigating the role of supervisory and audit devices in relation to the anti money laundering law. *Audit Knowledge*, 18(70), 223-248 [In Persian].
- Aflatooni, A. (2017). *Statistical analysis in accounting and financial management by EViews*, Tehran. Terme Publishing [In Persian].
- Ahmadinejad Monfared, M. (2009). Money laundering and financial system, including social economics and cultural effects. *Export Development Magazine*, 13(78), 38-41 [In Persian].
- Anaraki, G. (2012). Investigating the effects of combating money laundering on the absorb resources in the banking system (Case study of the bank of tejarat). *Master Thesis*, Payam Noor University of Tehran [In Persian].

- Arens, A., Loebbecke, J. (2000). *Auditing: An integrated approach*. Upper saddle river, NJ: Prentice Hall.
- Audit standards committee (2012). *Accounting and auditing principles and criteria: Audit Standards*, no.200, Audit Organization [In Persian].
- Azadi, A. (2010). Investigating and analyzing the combating money laundering in iranian securities and exchange. *Master Thesis*, Payame Noor University of Tehran. [In Persian].
- Azizkhani, M., Aghabeigi, Z. (2014). Audit fees for initial and subsequent engagements: Evidence from firms listed in Tehran Stock Exchange. *Journal of Accounting Knowledge*, 4(15), 105–127 [In Persian].
- BaniMehd, B., Arabi, S.M., Hassanpour, Sh. (2016). *Empirical Research and Methodology in Accounting*, Tehran. Terme Publishing. [In Persian].
- Bell, T.B., Doogar, R., Solomon, I. (2008). Audit labor usage and fees under business risk auditing. *Journal of Accounting Research*, 46(4), 729–760.
- Bell, T.B., Landsman, W.R., Shackelford, D.A. (2001). Auditors' perceived business risk and audit fees: Analysis and evidence. *Journal of Accounting Research*, 39(1), 35–43.
- Carcello, J., Hermanson, D., Neal, T., Riley, R. (2002). Board characteristics and audit fees. *Contemporary Accounting Research*, 19, 365–385.
- Chen, L., Srinidhi, B., Tsang, A., Yu, W. (2016), Audited financial reporting and voluntary disclosure of corporate social responsibility (CSR). *Reports Journal of Management Accounting Research*, 28(2), 53–76.
- Dehghan, H. (2013). Auditor's tasks against money laundering and economic corruption. *The First National Conference on Accounting and Management, Shiraz, Kharazmi International Institute for Educational and Research* [In Persian].
- Doff, R. (2008). Defining and measuring business risk in uneconomic-capital framework. *The Journal of Risk Finance*, 4(9), 317–333.
- Dowers, K., Palmreuther, S. (2003). Developing an international consensus to combat money laundering and terrorism financing. *Infrastructure and Financial Markets Review*, 1, 1–7.
- Drayton, F.R. (2002). Dirty money, tax and banking: Recent developments concerning mutual legal assistance and money laundering in the Caribbean region and the region's responses. *Journal of Money Laundering Control*, 5(4), 338–344.
- Habib, A., Monzur Hasan, M., Al-Hadi, A. (2017). Money laundering and audit fees. *Accounting and Business*. 4(48), 427–459.

- Hasas Yeganeh, Y. (2005). *Philosophy of Audit*. Tehran: Scientific and cultural publishing [In Persian].
- Hasas Yeganeh, Y., Hasani Alghar, M., Marfou, M. (2015). Managerial overconfidence and audit fees. *Journal of Accounting and Auditing Review*, 22(3), 363–384 [In Persian].
- Hilary, G., Hui, K.W. (2009). Does religion matter in corporate decision making in America? *Journal of Financial Economics*, 93(3), 455–473.
- Ionesco, L. (2017). Errors and fraud in accounting. the role of external audit in fighting corruption. *Annals of Spiru Haret University. Economic Series*, 17(4), 29–36.
- Iranian association of certified public accountants (2012). *Executive instructions to combat money laundering by auditors* [In Persian].
- Jazayeri, M. (2009). *Money Laundering and Financial Institutions*. Publication of the central bank of the islamic republic of Iran, Iran banking institute [In Persian].
- Kim, H., Fukukawa, H. (2013). Japan's big 3 firms' response to clients' business risk: greater audit effort or higher audit fees? *International Journal of Auditing*, 17(2), 190–212.
- Koutoupis, A., Tsamis, A. (2009). Risk based internal auditing within Greek banks: A case study approach. *Journal of Management and Governance*, 13(1), 101–130.
- Lyon, J.D., Maher, M.W. (2005). The importance of business risk in setting audit fees: Evidence from cases of client misconduct. *Journal of Accounting Research*, 43, 133–151.
- McDowell, J. (2001). The consequences of money laundering and financial crime. Economic Perspectives. *An Electronic Journal of the U.S. Department of State*, 6(2), 6–8.
- McGuire, S.T., Omer, T.C., Sharp, N.Y. (2012). The impact of religion on financial reporting irregularities. *The Accounting Review*, 87 (2), 645–673.
- Mitra, S., Jaggi, B., Al-Hayale, T. (2017). The effect of managerial stock ownership on the relationship between material internal control weaknesses and audit fees. *Review of Accounting and Finance*, 16(2), 239–259.
- Murphy, D., Turek, J. (2016). Audit response to money laundering by financial institutions: An economic perspective. *International Journal of Business and Management Invention*, 5(2), 60–67.
- Melnik, S.V. (2003). *Accountants' anti-money-laundering responsibilities*. The CPA in Industry.

- Nikkinen, J., Sahlström, P. (2005). Risk in audit pricing: the role of firm specific dimensions of risk. *Advances in International Accounting*, 18, 141–151.
- Pratt, J., Stice, J.D. (1994). The effects of client characteristics on auditor litigation risk judgments, required audit evidence, and recommended audit fees. *The Accounting Review*, 69 (4), 639–656.
- Palmrose, Z. (1999). *Empirical research in auditor litigation: Considerations and data*. Studies in Accounting Research. American Accounting Association, Florida.
- Rajgopal, S., Venkatachalam, M. (2011). Financial reporting quality and idiosyncratic return volatility. *The Journal of Accounting and Economics*, 51, 1–20.
- Ring, A., Sultani, S. (2014). The auditor's role in combating money laundering, Department of business studies, *Master Thesis*, UPPSALA University.
- Simunic, D.A. (1980). The pricing of audit services: theory and evidence. *Journal of Accounting Research*, 18(1), 161–190.
- Sonja C., Tajana P. (2018). The significance of assessing money laundering risk as a part of auditing operations. *Athens Journal of Business & Economics*, 4(1), 69–82.
- Souri, A. (2014). *Econometrics*, Volume II, Tehran, Cultural science Publishing [In Persian].
- Spyridon, R., Petros, L., Varvara, V. (2019). An investigation of the fraud risk and fraud scheme methods in Greek commercial banks. *Journal of Money Laundering Control*, 22(1), 53–61.
- Tanani, M. (2010). Examination of factors affecting audit fees. *Ph.D Dessertation*, University of Tehran [In Persian].
- Taylor, M.H., Simon, D.T. (1999). Determinants of audit fees: the importance of litigation disclosure, and regulatory burdens in audit engagement in 20 countries. *The International Journal of Accounting*, 34, 375–388.